

Sumeri müüdifragment (NBC 11108) Ur III ajastust: Genesisise loomislugude üks varajane eelkäija

Peeter Espak

Ühel Uus-Sumeri riigi ajast (21. saj eKr) pärineval, Nippuri linnast leitud väga halvasti säilinud savitahvlil on kirjas algusread mingist oletatavasti pikemast müüdist. Sellel on kirjeldatud loomisjärgus maailma, kus veel ei olnud maale elu andvat vett. Maa ja taeva suguakt, mille tulemusena sündis uus maailm,¹ polnud veel alanud. Kirjeldatakse ka seda, et taevajumal An tekitas valguse (või omas juba algusest peale teatavat taevalikku valgust), kuid maa Ki jäi endiselt pimedusse.² Vee puudumist maalt illustreeritakse muu hulgas tõdemusega, et Enlili preester ei saanud läbi viia vee abil teostatavaid puhastusrituaale (šu-luh).

a[n e]n-né an mu-zala[g][?]-r[?]ge[?] ʾki[?] mu-gi₆/kikki kur-šè igi[?] m[u-x]³

¹Sumerikeene konstruktsioon an-ki (‘taevas (ja) maa’) on väga lähedane levinud eesti sõnale “maailm”.

²Bendt Alster. On the Earliest Sumerian Literary Tradition. — *Journal of Cuneiform Studies*, 1976, vol. 28, lk 122 väidab aga, et valgus polnud üldse veel loodud või tekkinud.

³Teksti väljaanded: Åke W. Sjöberg. In the Beginning. — Tzvi Abusch (toim.). *Riches Hidden in Secret Places: Ancient Near Eastern Studies in Memory of Thorkild Jacobsen*. Winona Lake: Eisenbrauns, 2002, lk 239–240; Wayne Horowitz. *Mesopotamian Cosmic Geography*. (Mesopotamian Civilizations, 8.) Winona Lake: Eisenbrauns 1998, lk 138–139; Jan van Dijk. Existe-t-il un “Poème de la Création” sumérien? — *Alter Orient und Altes Testament*, 1976, vol. 25, lk 128–129. Võrdlev analüüs sumeri mütoloogia taustal: Peeter Espak. *The God Enki in Sumerian Royal Ideology and Mythology*. (Dissertationes Theologiae Universitatis Tartuensis, 19.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2010, lk 166–167.

bùru a nu-bal nì nu-ḡar ki daḡal [x x]-ri[?] nu-ak
 [i]šib-mah^den-líl-lá nu-ù-ḡál [š]u-^luh[?] kù-ge šu nu-ù-ma-ni-du₇
 [x] x an-na-ke₄ šu nu-ù-du₇ [di-k]u₅[?] ^rnu[?]-di
 [an k]i téš-bi-a mu-dab₅
 [nam-dam-š]è [n]u-ù-^rTUKU^r-TUKU
^ru₄^r [n]u-^rzalag^r ^rgi₆^r-a an mu-lá
 an-né ^rda^r-ga-an-na-ka-ni ^rnu[?]-mu-ni-^rib-kár
 ki DU ú-šim-ma ní nu-mu-ḡíd-ḡíd-e
 me ^den-líl-lá-ke₄ kur-kur-ra ^ršu nu-ù-du₇^r
 [k]ù ^rdinanna é-an^r-na-^rke₄^r nid[ba] ^rnu[?]-ù[?]-túm[?]^r
^rd^ra-nu[n-na d]i n[u]-um-dí-dí
 diḡir an-na diḡir ki-a nu-ù-ma-su₈-su₈-ge-éš

An, isand, pani taeva särama[?], (aga) jättis maa (Ki) pimedaks, allilma (Kur) poole [vaatas[?]]⁴

Sügavikus (kaevus/augus)⁵ ei olnud välja voolavat vett, mitte midagi polnud laia maa peal [...]

Enlili suurt *išib*-preestrit ei olnud olemas, pühasid puhastusriitusi ei viidud läbi

[x] x An'i omi ei viidud läbi, kohtuotsuseid ei öeldud välja

[An ja K]i[?] üheskoos/ühtes⁶ hoides

⁴A. J. Ferrara kommenteerib seda rida nii: “that is, time had now been organized on a nocturnal-diurnal basis” (see tähendab, et aeg organiseeriti nüüd öiseks ja päevaseks). A Hodgepodge of Snippets: Some Thoughts on Narrative Now and Then. — Piotr Michalowski, Niek Veldhuis (toim.). Approaches to Sumerian Literature: Studies in Honour of H. L. J. Vanstiphout. (Cuneiform Monographs 35.) Leiden—Boston: Brill, 2006, lk 62.

⁵Bùru tähendab siinkohal kas mingit maasügavikus asuvat kaevu või auku või isegi Enki maa-alust elutsemispiirkonda Abzut. Näiteks müüdi *Enki ja Ninmah* reas 13 viitab sõna bùru Enguri sügavusele, kus Enki magab: “Enki, sügavas Enguris (kaevus/augus Enguris), kus vesi voolab; paigas, mille sisemust mitte ükski teine jumalus ei saa teada/näha” (^den-ki-ke₄ engur bùru a-sur-ra ki diḡir na-me šà-bi u₆ nu-um-me). Vt W. Horowitz 1998, lk 139.

⁶W. Horowitz 1998, lk 139: “[Heaven and ea]rth, he held together as one”. (Taevast ja maad ta hoidis üheskoos.) Sumeri téš-bi = akadi *ištēniš*, samas ei ole savitahvlil An ja Ki nimele esinemine kindel ja on rekonstrueeritav müüdifragmendi Ukg. 15 ii 2. rea põhjal: an ki téš-ba sig₄ an-gi₄-gi₄ — “An ja Ki ühtes, nad karjuvad” (Peeter Espak. Mesopotaamia kosmiline geograafia ja Abzu. — Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat 2008. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, 2009, lk 20 koos juuresoleva bibliograafiaga.). J. van

[abiell]u ei olnud võtnud⁷ (teineteist)⁷
Valgus ei säranud pimeduses (öös), taevas (An)⁸ sirutus välja⁸
An (taevas) kogu oma kõiksuses ei tõusnud (ei lõõnud särama⁹)
Maa taimestikku ei mõõtnud välja
Enlili me-d ei toiminud veel kõikjal maades
Püha Inanna E-Anna templis (veel) ohvriande ei saanud (?)⁹
Anunna jumalad ei andud välja (kohtu)otsuseid
Taeva jumalad ja maa jumalad ei olnud veel olemas

Tekst on paiguti väga sarnane Iisraeli Genesis-raamatu maailmaloomismüüdiga. Loomulikult ei ole kohane otsida otseseid kirjanduslikke paralleele just konkreetse mütolooilise teksti fragmendi ja Genesis loo vahel, kuid teatav lähedus või isegi kattuvus mõttemaailmas näib ilmselge. Ei tohiks ka välistada võimalust, et Genesis loomismüüti koostanud autor või autorite koolkond võis täiesti teadlikult oma enda originaalsust taotleva mütolooia loomisel erinevaid sumeri ja akadi kirjalikke tekste aluseks võtta — eelkõige eesmärgiga taandada muistse Lähis-Ida jumalikud olendid maa, taevas ja taevakehad oma enda ainujumala tahtest sündinuiks. Sumeri mütolooias on loojajumalused taevas An ja maa Ki,¹⁰ Iisraeli mütolooias üritatakse neid aga mõlemaid taandada jumal JHWH kõige esimeseks loominguks (Genesis 1, 1):

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ

Alguses lõi Jumal taevad ja maa.

Nagu ka sumeri müüdis, kirjeldatakse Genesises, et maa oli pimeduses. Eri-
nevuseks näib olevat aga see, et sügavikus (heebrea תְּהוֹמִים; sarnane termin on

Dijk 1976, lk 129 tõlgib: “[Ciel (et) Te]rre étaient liés l’un à l’autre (faisant) une unité”. (Taevas ja Maa olid üksteisega seotud (moodustades) ühtse terviku.)

⁷Kuna tekst ei ole selle rea kohal suures osas säilinud, siis on tõlke puhul eelkõige tegu kõige paremini konteksti sobiva oletusega.

⁸Å. W. Sjöberg 2002, lk 242: ʽu₄ʽ [n]u-ʽzalagʽ ʽgi₆ʽ-àm mu-lá — “Light did not (yet) shine, darkness expanded” (Valgus ei säranud (veel), pimedus laienes). W. Horowitz 1998, lk 138–139 tõlgib “Day did not shine; in night, heaven stretched forth” (Päev ei säranud; öösel, taevas sirutus laiali), mis tundub pigem tõenäoline, kuid mitte ka kindel. Hoolimata sellest, kumba võimalust eelistada, on viidatud sellele, et päevavalgus ei säranud õisel ajal.

⁹Terve rida on halvasti säilinud ja rekonstruktsioon on oletatav.

¹⁰Vt P. Espak 2009, lk 19–29.

sumeri büru) on heebrea loo kohaselt juba olemas vesi,¹¹ mille kohal hõljub jumala vaim. Samamoodi nagu sumeri müüdiski pööratakse tähelepanu valguse olemusele või tekkele ja selle eristumisele pimedusest (Genesis 1, 2–5):

וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵּהוֹ וְבַהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי אור וַיְהי-אור
וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֹר כִּי-טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ
וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קִרְיָ לַיְלָה וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם אֶחָד

Ja maa oli tühi ja paljas ja pimedus oli sügaviku peal ja Jumala vaim hõljus vete kohal.

Ja Jumal ütles: “Saagu valgus!” Ja valgus sai.

Ja Jumal nägi, et valgus oli hea; ja Jumal lahutas valguse pimedusest.

Ja Jumal nimetas valguse päevaks ja pimeduse nimetas ööks. Siis sai õhtu ja sai hommik, esimene päev.

Ka taimede teke maa seest leiab Genesisi raamatus kajastamist sarnaselt sumeri mütoloogiliste tekstidega. Kui aga sumeri mütoloogias sündis nii valgus (taevakehad) kui ka taimestik oletatavasti jumalate An ja Ki suguühite ja nende lahkumise tõttu, siis Iisraeli mütoloogias on kõikide asjade loomine ja esilekutsumine omistatud jällegi transtsendentsele JHWH-le (Genesis 1, 11–12):

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מְזֵרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי לַמִּינֹהוּ, אֲשֶׁר זָרְעוּ-בוּ עַל-הָאָרֶץ וַיְהי-כֵן
וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מְזֵרִיעַ זֶרַע לַמִּינֵהוּ וְעֵץ עֵשֶׂה-פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ-בוּ לַמִּינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב

Ja Jumal ütles: “Maast tärgaku haljas rohi, seemet kandvad taimed, viljapuud, mille viljas nende seeme on, nende liikide järgi maa peale!” Ja nõnda sündis.

Maa laskis võrsuda haljast rohtu, seemet kandvaid taimi nende liikide järgi, ja viljapuid, mille viljas nende seeme on, nende liikide järgi. Ja Jumal nägi, et see oli hea.

Kui Genesis 1–5 ja 11–12 on oma sõnakasutuselt ja ka “vaimsuselt” paljuski lähedased sumeri mütoloogilistele tekstidele, siis 6–10, mis räägib erinevate vete teineteisest lahutamisest ja kuiva maa esilekerkimisest nende

¹¹Ka *Enuma eliš*’i mütoloogia mainib alguses juba olemasolevat vett.

24 SUMERI MÜÜDIFRAGMENT UR III AJASTUST

vete seest, on eelkõige lähedane hilisematele semiitlikele tekstidele, nagu näiteks müüdile *Enuma eliš* (Genesis 6–10):

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לְמַיִם
וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-הַרְקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לְרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לְרָקִיעַ וַיְהִי-כֵן
וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְרָקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְקוּוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל-מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבְשָׁה; וַיְהִי-כֵן
וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבְשָׁה אֶרֶץ וּלְמַקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב

Ja Jumal ütles: “Saagu laotus vete vahele ja see lahutagu veed vetest!”

Jumal tegi laotuse ja lahutas veed, mis olid laotuse all vetest, mis olid laotuse peal. Ja nõnda sündis.

Ja Jumal nimetas laotuse taevaks. Siis sai õhtu ja sai hommik — teine päev.

Ja Jumal ütles: “Veed kogunegu taeva alt ühte paika, et kuiva pinda näha oleks!” Ja nõnda sündis.

Ja Jumal nimetas kuiva pinna maaks ja vete kogunemise koha ta nimetas mereks. Ja Jumal nägi, et see oli hea.

Enuma eliš’i algus kirjeldab aga seda, et taevad ja maa ei olnud kõikide asjade alguses üldse veel tekkinud ning esimesteks olenditeks olid hoopiski Apsu ja Tiamat — loomine saab alguse nende vete kokkusegamisest (I 1–8):¹²

*e-nu-ma e-liš la na-bu-ú šá-ma-mu
šap-liš am-ma-tum šu-ma la zak-rat
ZU.AB-ma reš-tu-ú za-ru-šu-un
mu-um-mu ti-amat mu-al-li-da-at gim-ri-šú-un
A.MEŠ-šú-nu iš-te-niš i-hi-iq-qu-ma
gi-pa-ra la ki-iš-šu-ru šu-ša-a la še-'u-ú
e-nu-ma DIĜIR.DIĜIR la šu-pu-u ma-na-ma
šu-ma la zak-ku-ru ši-ma-tú la ši-i-mu*

¹²*Enuma eliš*’i väljaanne: Philippe Talon. *Enūma Eliš: The Standard Babylonian Creation Myth*. State Archives of Assyria Cuneiform Texts: Vol. IV. The Neo Assyrian Text Corpus Project, University of Helsinki, 2005. Eestikeelne terviktõlge Amar Annuselt: *Enuma eliš*, Babüloonia loomiseepos. Tallinn: Kirjastuskeskus 2003.

Siis kui ülal taevaid polnud nimetatud
kui all maad¹³ ei olnud nimepidi kutsutud
Apsu oli esimene, nende sigitaja
Mummu¹⁴ Tiamat, nende kõikide sünnitaja
Oma veed nad kokku segasid¹⁵
Põllud polnud paika pandud, pilliroostikke ei olnud seal
Siis kui jumalatest ükski polnud tekkinud,
nimepidi polnud neid kutsutud; saatusi polnud paika pandud

Maailma loojaks *Enuma eliš*'is on Babüloni peajumal Marduk,¹⁶ kes lõikab pooleks alistatud ürgmonstrumi Tiamati¹⁷ (IV, 137–138):

¹³Kasutatud on harvaesinevat sõna *ammatu* traditsioonilise “maad” tähistava sõna *eršetu* asemel: Philippe Talon. Enūma Eliš and the Transmission of Babylonian Cosmology to the West. — R. M. Whiting (toim.). *Mythology and Mythologies: Methodological Approaches to Intercultural Influences. Proceedings of the Second Annual Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project. Held in Paris, France, October 4–7, 1999* (Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2001.), lk 266.

¹⁴Vt. *ibid.*, lk 267–268. Mummu tähendab tõenäoliselt epiteeti ‘looja/sünnitaja/vormi tekitaja/maatriks’ ning seda kasutatakse naissoost ürgjumaluse Tiamati iseloomustamiseks. Meessoost Apsu näol on aga tegemist sigitajaga. Sünnitatud või sigitatud olendid, keda tekstis tähistatakse kui ‘nemad’ (akadi k *šunu*), on tõenäoliselt kõik järgneva põlvkonna jumalused. Mummu Tiamat *Enuma eliš*'is on tõenäoliselt ka ürgse, kuid müüdi kirjapaneku ajaks juba ammu tahaplaanile vajunud emajumaluse kuhu peegeldus. Selle kohta vt Peeter Espak. Inimeseloomise müüt Lähis-Idas: *Genesis 4: 1* tähendusest. — Akadeemia, 2010, nr 10, lk 1818–1827.

¹⁵Ei ole kindel, kas selles reas on mõeldud magedat vett (jõed) ja soolast merevett, mille segunemine oli loomise alguseks: Wilfred G. Lambert. The Apsū. L. Milano, S. de Martino, F. M. Fales, G. B. Lanfranchi (toim.). *Landscapes. Territories, Frontiers and Horizons in the Ancient Near East. Papers presented to the XLIV Rencontre Assyriologique Internationale, Venezia, 7–11 July 1997. (Part III: Landscape in Ideology, Religion, Literature and Art. History of the Ancient Near East / Monographs — III/3)*. Padova: Sargon srl, 2000, lk 75–77.

¹⁶Vt ka tuntud hilisbabüloonia loomisluugu, mis tänapäeval kõige levinuma nime järgi on teatud kui “Maailma loomine Marduki poolt”, kus jumal Marduk konstrueerib maailmakõiksuse vete keskele ehitatud parve kujul, kuhu kuhjab kokku maa. Vt W. Horowitz 1998, lk 130–131 ja kommentaariks ka P. Espak 2010, lk 165–166.

¹⁷*Tiāmat* on *status absolutus* akadi sõnast *tiāmtu / tāmtu*, mis tõlkes tähendabki ‘meri’, ugariti keeles *thmt*. Genesis 1, 2 מְהוֹמִים (*tēhôm*) pärineb samast tüvest ja tähistab kosmilist ürgmerd. Vt. Bendt Alster. Tiamat. — Karel van der Toorn, Bob Becking, Pieter W. van der Horst (toim.). *Dictionary of Deities and Demons in the Bible (= DDD)*. Leiden—Boston—Köln: Brill, 1999², lk 1634–1639 ja Fritz Stolz. Sea. — DDD, 1999², lk 1390–1402. Ka Yam — ‘meri/ürgmeri’ esineb läänesemiidi mütoloogias kui isikustatud jumalus.

*ih-pi-ši-ma ki-ma nu-un maš-ṭe-e a-na ši-ni-šu
mi-iš-lu-uš-ša iš-ku-nam-ma šá-ma-mi uš-ṣal-lil*

Tegi ta pooleks nagu kuivatatud kala,
seadis poole üles ja asetas selle taevaks

Vete poolitamise nagu ka veekoletisega võitlemise motiivi sumeri müto-
loogias ei kohta, mistõttu võib nii *Enuma eliš*'i mütoлогия kui ka Vana
Testamendi sarnaste kohtade mõjutajaks pidada eelkõige lääneseemiidi või
näiteks hurriidi mütoлогияt — kusjuures välistada ei saaks ka indoeuroo-
palikke mõjusid. Nagu näha, on Genesise-raamatu autor(id) oskuslikult su-
landanud üheks tervikuks nii muistse Sumeri mõttemaailma kui ka hilise-
mad babüloomlaste arusaamad¹⁸ ning muutnud need kõik ühtseks Jahve-
mütologia osaks. Tõenäoliselt oli säärane toimetamise ja ümberkujunda-
mise töö ette võetud täiesti teadlikult ja eesmärgipäraselt. Eksiili ajal Babü-
lonis elanud ja oletatavasti ka sealsete raamatukogude materjaliga tuttava-
tele kirjatundjatele oli kindlasti teada fakt, et Iisraeli kultuur oli Lähis-Idas
üks kõige nooremaid ning see, et liikvel oli hulgaliselt erinevaid maailma-
loomisteooriaid ja müüte. Nende allutamine JHWH mütoлогияle oli seega
oskuslik propagandavõtte enda ideoloogia kaitseks ning ühtlasi üliluslikku-
se ja iidsuse esiletoomiseks. Kuigi Genesises kirjeldatakse maailmaloomist
vanale mütoлогияle tuginedes, on aga autori(te) peamiseks eesmärgiks rõ-
hutada just oma enda jumaluse täiesti teistsugust, sfääre ületavat tähendust,
kes on kõige olnu, oleva ja tuleva olemuseks ja põhjustajaks.

PEETER ESPAK (sünd. 1979) PhD (usuteadus), Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja
kunstide instituudi orientalistika keskuse teadur.

¹⁸Rohketest analüüsides Genesise ja *Enuma eliš*'i paralleelide kohta vt näiteks: Eckart
Frahm. Counter-texts, Commentaries, and Adaptations: Politically Motivated Responses to
the Babylonian Epic of Creation in Mesopotamia, the Biblical World, and Elsewhere. —
Orient 45 (2010), lk 14–15. Frahm jätab aga tähelepanuta asjaolu, et Genesise lood võisid
olla mõjutatud ka sumeri müütide ja eepostest, mis Genesise kirjapaneku ajal oletatavasti
eksiili ajal Babülonis võisid juudi kirjatundjatele samamoodi kättesaadavad olla. Ka Frahmi
oletus (lk 27), et *Enuma eliš*'i *mummu* ja Genesis 1, 2 sügaviku kohal hõljuv Jumala vaim
võiks olla samased nähtused, tundub liialt otsituna.